

GLOBALIZACIJOS SAMPRATA: ŠIUOLAIKINIAI POŽIŪRIAI

Laima Urbšienė

Vilniaus universiteto Tarptautinio verslo mokykla, Saulėtekio al. 22, LT-10225 Vilnius, Lietuva

El. paštas laima.urbsiene@gmail.com

Įteikta 2011-01-04; priimta 2011-03-04

Santrauka. Nors plačiai vartojama globalizacijos sąvoka nėra galutinai konceptualizuota, išlieka terminologijos problemų, trūksta susistemintos globalizacijos teorijos. Viena priežasčių – skirtingas mokslininkų paradigmatis požiūris, tad iki šiol nepasiekta sutarimo dėl jos esmę sudarančių socialinių procesų. Šiame darbe analizuojamas ir lyginamas įvairioms filosofinėms mokykloms atstovaujančių ekonominės minties atstovų požiūris į globalizaciją, konceptualizuojama globalizacijos sąvoka, ji lyginama su internacionalizacijos ir integracijos sąvokomis. Remiantis individualistine ir holistine paradigma bei trijų pagrindinių mokyklų – globalistų, skeptikų ir transformacionalistų globalizacijos traktavimu atliekama teorinių globalizacijos koncepcijų lyginamoji analizė. Straipsnyje analizuojamos ir lyginamos šių mokyklų bei joms atstovaujančių įvairių autorių suformuluotos globalizacijos sąvokos, pagrindiniai teiginiai apie globalizaciją, globalizacijos esmę, priežastis ir veiksniai, lėmusius atskirus globalizacijos etapus. Akcentuojami tie globalizacijos aspektai, dėl kurių jų požiūris ir globalizacijos procesų vertinimai kardinaliai išsiskiria. Autorės pozicija pateikiama apibrėžiant globalizacijos sąvoką ir susisteminant pagrindinius globalizacijos veiksniai, kurie sudaro prielaidas vystyti globalizacijos procesams ir daro įtaką tolesnei globalizacijos eigai.

Reikšminiai žodžiai: globalizacija, individualistinė ir holistinė paradigma, globalistai, transformacionalistai, skeptikai, globalizacijos veiksniai, internacionalizacija, regionalizacija, integracija.

THE CONCEPT OF GLOBALIZATION: CONTEMPORARY APPROACHES

Laima Urbšienė

Vilnius University International Business School, Saulėtekio al. 22, LT-10225 Vilnius, Lithuania

E-mail: laima.urbsiene@gmail.com

Received 4 January 2010; accepted 4 March 2011

Abstract. Although the notion of globalization is widely used in contemporary life, yet we lack its distinct and precise concept; there are still problems in terminology and in the overall consolidated theory of globalization itself. One of the reasons why there is no tightly focused full-length assessment of the main social processes creating the essence of globalization is the difference in social paradigms that scientists approach the issue of globalization with. The present paper analyses and compares different approaches of scientists representing different schools of economic mind; it provides the definition and description of globalization and compares it with the notion of internationalization and integration. Comparative analysis of the main theoretical concepts of globalization is done on the basis of individualistic and holistic paradigms and on the interpretation of globalization presented by the three main schools – globalism, skepticism, and transformationalism. The present article analyses and compares the concepts of globalization, principle statements, and thoughts about the essence of globalization developed by the above mentioned schools and their representatives, as well as their approach to the reasons and factors that have determined different stages of globalization. The main emphasis is laid on those aspects of globalization where their opinions and the evaluation of the processes of globalization are most significantly diverse.

The author's position is presented by way of defining the concept of globalization and systematizing the main factors of globalization, which create preconditions for the development of the processes of globalization and influence its consequent course.

Keywords: globalization, individualistic and holistic paradigm, globalist, skeptic, transformacionalist, factors of globalization, internationalization, regionalization, integration.

JEL Classification: G15, F36.

1. Įvadas

Šiandien „globali rinka triumfuoja prieš vietinę rinką, spekuliantas – prieš vadybininką, finansininkas – prieš gamintoją. Mes esame XX amžiaus vadybinio kapitalizmo transformacijos į globalų finansinį kapitalizmą liudininkai“ (Wolf 2007).

Globalizacijos sąvoka, atsiradusi XX a. antroje pusėje, tapo madingu ir plačiai vartojamu terminu įvairiose gyvenimo ir mokslo srityse. Visuotinai suvokiama, kad mes gyvename globaliame pasaulyje. Dauguma šiuolaikinių teoretikų palaiko nuomonę, kad globalizacija susijusi su fundamentaliais erdvės, atstumų, laiko ir socialinės egzistencijos pokyčiais, kurie yra tokie pat dideli kaip ir žmonių veiklos ir santykių pokyčiai. Tačiau globalizacijos sąvoka nėra tiksliai apibrėžta, o jos turinys daugiau nujaučiamas nei aiškiai suvokiamas. „O tai leidžia daryti išvadą, kad globalizacija dar nėra tapusi moksline sąvoka, atspindinčia apibrėžtą tikrovės aspektą“ (Gylis 2003: 43).

Priklausomai nuo tyrėjo gnoseologinės pozicijos globalizacija gali reikšti augančią integraciją tarp rinkų ir valstybių, mažėjančius geografinius apribojimus socialinėms ir kultūrinėms priemonėms, augantį idėjų ir technologijų plitimą bei skvarbą, tarptautinių galios centrų keliamas grėsmes valstybei ar jų suverenumui, jų ekonominiam ar socialiniam tvarumui.

Nors globalizacijos sąvoka kaip labai madinga yra nagrinėjama daugelio autorių ir literatūros šia tema netrūksta (o tai irgi parodo temos aktualumą), tačiau išlieka konceptualumo¹ ir terminologijos² problemų, trūksta susistemintos globalizacijos teorijos ar sisteminės bent jau esminių jos veiksnų analizės. Analizuojant šiuolaikinius mokslininkų darbus globalizacijos tema, nepriklausomai nuo metodologinio požiūrio ir mokyklos, daugelis autorių pripažįsta, kad globalizacija yra fundamentalus procesas, keičiantis pasaulio politikos, ekonomikos ir visuomenių struktūrą. Jie taip pat pripažįsta realų ar nujaučiamą globalaus tarpusavio ryšio intensyvėjimą, tačiau pastebima daug prieštaravimų, ir problema kyla jau konceptuali lygmeniu, nesutariant dėl pačios globalizacijos sąvokos, jos priežastingumo dinamikos ir struktūrinių jos pasekmių. Globalizacijos koncepciją

nagrinėjo daug užsienio autorių (Held *et al.* 2002; Giddens 1996; Baldwin, Martin, 1999; Scholte 2005; Baldwin 2006; Dreher *et al.* 2008). Lietuvos mokslinėje literatūroje išskirtini A. Degučio, P. Gylio, V. Juščiaus darbai globalizacijos tema.

Skirtingas metodologinis požiūris reiškia skirtingą reiškinių matymą, suvokimą, tų reiškinių interpretavimą, kartu ir skirtingą veikimą. Konceptuali lygmeniu galima išskirti individualistinį ir holistinį požiūrį į globalizaciją, kuris straipsnyje plėtojamas išskiriant atskiras mokyklas, kurių kiekviena globalizaciją supranta, aiškina ir vertina skirtingai.

Šio straipsnio tikslas – atlikti teorinių globalizacijos koncepcijų lyginamąją analizę ir konceptualizuoti globalizacijos sąvoką paradigminiu požiūriu. Straipsnyje, remiantis įvairių autorių darbų analize, yra teoriškai pagrindžiama globalizacijos sąvoka, ji lyginama su integracijos ir internacionalizacijos sąvokomis, analizuojama globalizacijos dinamika, identifikuojami ir aptariami globalizacijos veiksniai, lėmę atskirus globalizacijos etapus, tiriama globalizacijos daugiadimensiškumo problema.

Globalizacijos analizė atliekama vadovaujantis holistine paradigma, todėl siekiama atskleisti agreguotą globalizacijos vaizdą ir veiksnų tarpusavio įtakas. Daug dėmesio skiriama paradigmিনিam globalizacijos aspektui. Straipsnyje pagrindžiama, kodėl globalizacijos ir ekonomikos konceptualizacijai naudojamas pliuralistinis tarpdisciplininis požiūris.

Naudojamas kokybinis tyrimas, kurio teorinį pagrindą sudaro sisteminė mokslinės literatūros analizė, paremta lyginamuoju, sisteminimo ir apibendrinimo metodais. Darbe analizuojami teoriniai nagrinėjamos problemos aspektai, naudojant loginę analizę. Globalizacijos procesai analizuojami kaip teorinis modelis, sudarytas išnagrinėjus daugelį pokyčių, vykstančių skirtingose srityse ir skirtingais periodais. Šis straipsnis turėtų padėti įvairioms suinteresuotoms grupėms suprasti globalizacijos esmę, genezę, dinamiką bei veiksnius ir atitinkamai planuoti savo veiksmus.

2. Globalizacijos konceptualizacija paradigminiu požiūriu

„Definition is not everything, but everything involves definition“ (Scholte 2002: 3).

Globalizacija kaip reiškiniu buvo itin susidomėta septintajame dešimtmetyje. Tuo metu buvo aktyviai pradėta

¹ Koncepcija – pažiūrų į kuriuos nors reiškinius sistema; daikto, reiškinių, proceso samprata (Kvietkauskas 1985).

² Terminologija – mokslas, tiriantis žodžius arba žodžių junginius, tiksliai pažymintįs tam tikrą sąvoką, vartojamą moksle, <...> jų atsiradimą ir funkcionavimą kalboje (Kvietkauskas 1985).

vartoti ir *globalizacijos* sąvoka, kuria buvo apibūdinamas procesas, sistema, sąlygos, varomosios jėgos ir epocha (Steger 2008). „Yra nedaug terminų, kuriuos mes dažnai vartojame, bet jie faktiškai taip mažai konceptualizuoti, kaip globalizacijos terminas“ (Giddens 1996). „Viena iš priežasčių, kodėl globalizacija yra laikoma ginčytina koncepcija, yra iki šiol nepasiektas tyrėjų sutarimas dėl to, kokie socialiniai procesai sudaro jos esmę“ (Steger 2008).

Populiarioji globalizacijos retorika atspindi bendrą požiūrį, kad pasaulis dėl stipriai veikiančių ekonominių jėgų ir greitai besivystančių technologijų yra suspaudžiamas į vieną erdvę ir kad procesai, vykstantys viename žemyne, gali turėti įtakos kito žemyno žmonėms ar jų bendruomenėms. Filosofas H. M. McLuhan 1962 m. įvedė *globalaus kaimo* (angl. *Global Village*) sąvoką, kai pasaulis elektroninių technologijų tarsi suspaudžiamas iki kaimo, kuriame informacija pasklinda nedelsiant. R. Robertson (1992: 18) buvo pirmas, apibrėžęs globalizacijos sąvoką kaip „pasaulio suglaudavimo ir pasaulio, kaip vieneto / visumos sąmoningumo didėjimo“, o T. Levit 1983 m. išspausdino straipsnį pavadinimu „Rinkų globalizacija“.

Pagal savo pasaulio suvokimą ir požiūrį į prielaidas (aksiomatiką), nusakančias tikrovės struktūrą, elemento ir visumos santykius, valdymo ir savaiminius procesus apskritai ir į globalizaciją konkrečiai globalizacijos teoretikai skyla į dvi metodologines stovyklas: metodologinio individualizmo ir metodologinio holizmo atstovus. Tiek individualistinio, tiek holistinio požiūrio atstovai pripažįsta globalizaciją kaip šių dienų reiškinį, vykstantį visose gyvenimo srityse, tačiau jų nuomonės kardinaliai išsiskiria vertinant globalizaciją konceptuali lygmeniu, jos genezę, prielaidas ir varomasias jėgas, socialines ir ekonomines pasekmes, įtaką valstybės galiai ir valdymui bei istorinę perspektyvą (Gylis 2008).

Individualistai (M. Friedman, L. von Mises, F. A. Hayek, Lietuvoje – A. Degutis) remiasi filosofine doktrina, kad visumą sudaro jos dalių suma, žinios nepriklauso nuo individų, o realybė yra objektyvi (analitinis požiūris). Todėl visumą galima suprasti analizuojant jos sudedamąsias dalis (redukuojant). Individualistai labai iškelia individo vertę ir laiko individo interesus svarbesniais už visuomenės interesus, nes visuomenės interesai kildinami iš individo poreikių. Individualistai, nepripažindami grupinių subjektų, neigia sinergijos efektą, grupinius darinius. Jie nepripažįsta hierarchijos, nes ji kelia grėsmę individo laisvei, o valdžios valdymui priešinami savaiminiai, susireguliuojantys procesai. Viskas turi vykti natūraliai ir savaime, o individai reaguoja ir veikia atsižvelgdami į rinkos, kurią veikia „nematoma rinkos ranka“, sąlygas (reaktyvus elgesys).

Individualistai ne tik labai susiaurina ekonomikos sampratą, kuri sutapatinama su privačiu turtu ir rinka, tačiau atribojama nuo kitų socialinio gyvenimo sričių, bet ir ekonominę globalizaciją individualistai suvokia kaip vientisų pasaulinių prekių, paslaugų ir kapitalo rinkų formavimąsi,

klūčių tarp šalių ir regionų nykimą bei tarptautinės konkurencijos augimą. Individas yra vienintelis socialinis veikėjas, o ekonomikos suvokimas grindžiamas rinkos fundamentalizmu (1 lentelė).

Holistai (R. Baldwin, A. Dreher, J. Stiglitz, J. A. Scholte, Lietuvoje – P. Gylys) remiasi filosofine doktrina, kad visumą sudaro jos dalių ir ryšių tarp tų dalių sistema, todėl jie dar vadinami sisteminiu požiūrio atstovais. Būtent ryšiai suteikia tai sistemai naujų kokybinių bruožų – pasireiškia sinergijos efektas. Reiškiami suvokiami kaip tam tikra vientisa visuma, o sudėtinės dalys suprantamos ir gali būti paaiškinamos visumos charakteristikomis (Arbnor, Bjerke 1997). Jie pripažįsta ne tik valdžios, bet ir kitų galių centrų svarbą ir įvairių jėgų, veiksmų tarpusavio įtaką. Pripažindami hierarchiją, jie pripažįsta valdymo poreikį, remia globalių institucijų kūrimą ir dalies nacionalinės valdžios joms perdavimą, nes be globalių institucijų kuriamų viešųjų gėrybių žmonija negali išnaudoti visų globalizacijos teikiamų galimybių ir apsaugoti nuo augančių grėsmių.

Todėl ekonomiką jie supranta plačiąja prasme: yra ne tik individai, bet ir grupiniai subjektai, turtą sudaro ne tik privačios, bet ir viešosios gėrybės, o ekonomiką sudaro rinka ir viešasis ūkis. Holistai visus visuomeninius reiškinius, įskaitant globalizaciją, suvokia kaip procesus, kurie yra sisteminiai, daugiaplaniai ir hierarchiniai. Globalizacija jiems – „tai aukščiausio, visą planetą apimančio visuomenės tikrovės lygio formavimasis“ (Gylis 2008: 36). Jie planuoja ir veikia ateitį (proaktyvus elgesys), o istorinėje perspektyvoje jie mato augančią valdysenos institucijų hierarchiją, valstybės ir viršvalstybinių institucijų vaidmens didėjimą.

Pagal paradigmą požiūrį, metodiką, priežastingumą ir globalizacijos proceso suvokimą abiejų paradigmų atstovai gali būti priskirti vienai iš trijų mokyklų: globalistų (įskaitant hiperglobalistus), skeptikų ir transformacionalistų. Globalistai, kurių ryškiausi atstovai yra K. Ohmae, W. Wriston, J. M. Guehenno, remiasi individualistinės paradigmos aksiomatika, transformacionalistai (J. A. Scholte, M. Castells, M. Giddens) – holistine. Tačiau skeptikus būtų sudėtinga kategoriškai priskirti kuriai nors vienai grupei.

Globalistai (hiperglobalistai) globalizaciją apibrėžia kaip naują žmonijos istorijos epochą, kurioje atsiranda viena globali rinka su globalia konkurencija kaip pažangos varikliu. Jie teigia, kad globalizacija yra ekonominis reiškinys ir kad ekonomikos globalizacija nulėmė transnacionalinių gamybos, prekybos ir finansų tinklų kūrimą, kurie savo ruožtu lyg ir „denacionalizuoja“ nacionalinius tų šalių ūkius (Reich 1991). Jie pripažįsta, kad šiandien jau egzistuoja integruota ekonomika. Pagal savo įtaką ir galią rinkos jėgos ir struktūros turi viršenybę prieš valstybinę valdžią. Nacionalinės valstybės praranda savo galią ir įtaką, netgi suverenumą, nes jos turi priderinti savo politiką prie globalaus verslo interesų ir mobilaus kapitalo poreikių, nes jie daro įtaką šalies gerovei (Gray 1996; Crouch 2004; Martell 2007).

1 lentelė. Individualistinio ir holistinio požiūrių į globalizaciją palyginimas (sudaryta autorės remiantis Gilpin 1998; Gylys 2008; Čiegis 2006; Scholte 2005)

Table 1. The comparison of individualistic and holistic approach to globalization (prepared by author with reference to Gilpin 1998; Gylys 2008; Čiegis 2006; Scholte 2005)

Lyginamasis aspektas	Individualistai	Holistai
Genezė	Visuma (visuomenė) yra dalių (individų) suma, todėl visumai pažinti pakanka pažinti atskiras sudedamąsias dalis	Visuma (visuomenė) yra dalių (individų) ir ryšių tarp tų dalių sistema. Ryšiai suteikia tai sistemai naujų kokybinių bruožų – pasireiškia sinergijos efektas
Prielaidos ir varomosios jėgos	Individo poreikiai	Individo ir grupiniai poreikiai
Individo ir visumos santykis	Neigia sinergijos efektą ir individo interesus iškelia aukščiau grupinių	Visuma yra svarbesnė nei individas, pripažįsta viešąjį interesą
Visuomenės reiškiniai, valdymas	Savaiminiai, susireguliuojantys procesai, „nematoma rinkos ranka“	Sisteminiai, daugiaplaniai, hierarchiniai procesai, galios centrai. Valdysenos (angl. <i>Governance</i>) ir spontaniški režimai
Turtas	Privačios gėrybės	Privačios ir viešosios gėrybės
Ekonomika	Sutapatinama su privačiu turtu ir rinka, ekonomika „fiziškai“ atibota nuo kitų socialinio gyvenimo sričių	Ekonomiką sudaro rinka ir viešasis ūkis; ekonomika yra viena iš socialinio gyvenimo sričių, glaudžiai susipynusi su kitomis sritimis
Globalizacija	Yra pasaulinės rinkos formavimasis, suvokimo ir sprendimų rezultatas	Yra objektyvus reiškinys, kurio eigą galima paveikti
Globalizacijos įtaka valstybės galiui ir valdymui	Tarptautiniuose santykiuose pagrindinis subjektas yra valstybė, jos nacionalinė nauda ir jos galia	Pripažįsta globalaus lygmens (tarpyvyriausybinių organizacijų) formavimo poreikį, viršvalstybines grėsmes, tarptautinius galios centrus
Globalizacijos įtaka socialiniam ir ekonominiam gyvenimui	Hierarchija kelių grėsmė individo laisvei. Viskas turi vykti natūraliai ir savaime. Reaktyvus elgesys	Valdysenos institucijų hierarchija. Ateities planavimas, globalių viešųjų gėrybių kūrimas, valstybės vaidmens didėjimas. Proaktyvus ir reaktyvus elgesys

Vyraujanti šios mokyklos grupė yra liberalai ir neoliberalai (ryškiausi ekonomistai buvo A. Smith, M. Friedman, D. Ricardo, žymiausi valstybių vadovai – M. Thacher ir R. Reagan), kurie remiasi klasikine ekonomine teorija, iškeliančia laisvos rinkos principus virš valstybinės valdžios ir valdymo, ir tiki susireguliuojimo procesų efektyvumu. Kraštutinė kryptis yra libertarai ir anarchistai, iškeliantys asmens laisves. Patys radikaliausi šios krypties atstovai yra ortodoksai / fundamentalistai, kuriems globalizacija yra globalaus kapitalizmo išvirtinimas. Antiglobalistai, priešingai ortodoksams, kovoja prieš tokią globalizaciją, kuri susijusi su tarptautinių kompanijų nereguliuojamos politinės galios ir galios, kuri įgyvendinama per laisvos prekybos sutartis ir nereguliuojamą finansų rinką, stiprėjimu.

Skeptikai (antiglobalistai), kurių ryškiausi atstovai yra P. Hirst, G. Thompson, J. Stiglitz, A. Charlton, globalizaciją supranta kaip stipriai integruotą pasaulinę ekonomiką ir visiškai integruotą pasaulio rinką. Jie teigia, kad dabartinė ekonominė integracija toli gražu nepriylgsta tokiam modeliui, o aukso standarto laikotarpiu integracijos procesai buvo kur kas toliau pažengę lyginant su XXI amžiumi, todėl daro

išvadą, kad šiuolaikiniai globalizacijos procesai yra pernelyg sureikšminti (Hirst, Thompson 1999). Dabar vykstančius procesus skeptikai daugiau mato kaip regionalizaciją (pvz., Europos, Šiaurės Amerikos ir Azijos–Ramiojo vandenyno ekonominiai blokai), t. y. kaip žemesnį integracijos lygį, apimančią tik regioną, o ne kaip pasaulinę integraciją. Skeptikai akcentuoja didelius ir dar augančius skirtumus bei hierarchiją tarp valstybių ir regionų, kurie prisideda prie nelygybės didėjimo ir atitinkamai stiprina fundamentalizmą ir nacionalizmą. Jie neigia, kad integracija pertvarko globalius ekonominius santykius tarp valstybių ir jų blokų.

Skeptikų požiūris yra priešingas globalistų požiūriui, ir visais aspektais jie siekia paneigti globalistų tezes, kurių pagrindas – globalizacijos ir integracijos kaip beprecedenčio reiškinio augimas. Skeptikų argumentų pagrindas yra tas, kad giliausias globalizacijos lygis jau buvo pasiektas aukso standarto sistemos laikotarpiu, todėl nėra nieko nauja globalizacijos klausimu, išskyrus naują požiūrį į ją. O dabartiniai reiškiniai ir procesai yra regionalizacija ir skirtumų didėjimas.

2 lentelėje susisteminti ir apibendrinti trijų mokyklų atstovų pagrindiniai teiginiai apie globalizaciją.

Transformacionalistai, kurių ryškiausi atstovai yra A. Giddens, M. Castells, J. Rosenau, globalizaciją suvokia kaip tarpvalstybinių ir tarpregioninių santykių pokyčių procesą ir naujos pasaulio tvarkos architektūros formavimąsi. Transformacionalistai globalizaciją laiko pagrindine šiuolaikinio pasaulio pokyčių varomąja jėga.

Jiems tai diferencijuotas procesas, pasireiškiantis įvairiose socialinės veiklos srityse, todėl jie akcentuoja kaitos idėją, šitaip pabrėždami dabartinio laikotarpio transformaciją.

Held *et al.* (2002) globalizaciją apibrėžia kaip procesą ar procesų derinį, įkūnijantį daugiadimensę socialinių santykių ir sandorių transformaciją, įvertintą pagal tęstinumą, intensyvumą, greitį ir poveikį, kuriant tarpžemyninius ir tarpregioninius veiklos srautus bei tinklus, jų sąveikas ir naudojimą. Jie teigia, kad ribos tarp tarptautinių ir vietinių aspektų nyksta, o viso pasaulio visuomenės ir valstybės turi prisitaikyti prie globalizacijos procesų, kurie atveria ne tik naujų galimybių, bet ir kelia rimtų grėsmių.

Transformacionalistai kaip ir globalistai teigia, kad globalizacijos procesai ir jos rezultatai (tarptautinės kompanijos, tarptautinės institucijos, tarptautiniai visuomeniniai judėjimai) neturi istorinio precedento. Valstybių geografinė padėtis jau nebesutampa su tų valstybių ekonomikos erdve dėl tarptautinės gamybos, mainų ir finansų sistemos stiprėjimo. Tačiau nacionalinių valstybių galia ne sumažėja, bet yra pertvarkoma atsižvelgiant į globalizacijos procesus (Rosenau 1997). Taip pat vyksta ne tik integraciniai ir konvergenciniai procesai, bet ir didėja skirtumai tarp atskirų šalių ir regionų, o tai vėlgi didina įtampą.

M. B. Steger (2008: 29) akcentuoja fundamentalų globalumo neapibrėžtumą ir siūlo globalumo terminą vartoti socialinei situacijai, pasižyminčiai globalios ekonomikos, politikos, kultūros ir gamtinės aplinkos sąveikomis bei tendencijomis, kurios nereikšmingomis paverčia iki šiol egzistavusias sienas ir skiriamąsias ribas, apibrėžti. Globalizacijos terminu apibūdinami socialiniai procesai, keičiantys dabar-

2 lentelė. Globalistų, skeptikų ir transformacionalistų požiūrių ir teiginių apie globalizaciją palyginimas (sudaryta autorės remiantis Gyls 2008; Martell 2007; Scholte 2005)

Table 2. The comparison of the globalists, skeptics and transformationalists' approaches to globalization (prepared by author with reference to Gyls 2008; Martell 2007; Scholte 2005)

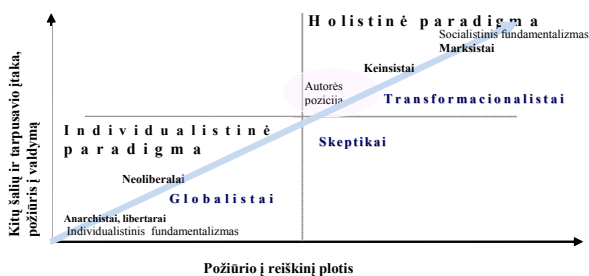
Lyginamasis aspektas	Globalistai	Skeptikai	Transformacionalistai
Paradigma	Individualistinė	Mišri (individualistinė ir holistinė)	Holistinė
Metodas	Abstraktus, bendras požiūris	Empirinis požiūris	Daugiau kokybinis (nei kiekybinis) požiūris
Koncepcija	Globalizacija yra visiškai integruota globali vienytyje rinka	Globalizacija yra visiškai integruota globali vienytyje rinka	Globalizacija yra diferencijuotas procesas, pasireiškiantis įvairiose srityse
Požiūris į globalizaciją	Globalizacija yra visų pokyčių priežastis	Globalizacija yra diskursas (angl. <i>Discourse</i>); internacionalizacija yra kitų priežasčių pasekmė	Globalios transformacijos, nors vyksta įvairių sričių persismelkimas, tačiau skirtingumai išlieka
Požiūris į priežastingumą	Monokauzalinis – ekonomika	Multikauzalinis	Monokauzalinis, nors dalis autorių yra multikauzalinio požiūrio
Ekonomika	Globalioji ekonomika, integracija, atvira ir laisva prekyba, transnacionaliniai gamybos, prekybos ir finansų tinklai	Tarptautinė ekonomika yra trilypė, regioninė ir nevienoda; yra valdžios intervencijos ir protekcionizmas	Globaliai persitvarkiusi. Nauji sluoksniai (angl. <i>Stratification</i>); globali, bet kartu ir diferencijuota
Politika	Liberalizmas. Valstybės vaidmens mažėjimas, valdžios perėjimas rinkai ir jos suformuotoms organizacijoms; nacionalinio suvereniteto praradimas. Socialinės demokratinės gerovės valstybės pabaiga	Nacionalinės valstybės, regioniniai blokai, tarptautinė galia ir auganti nelygybė; galimi politiniai dariniai (angl. <i>Political Agency</i>); galimas socialinės demokratijos reformavimas ir tarptautinis reguliavimas	Globaliai transformuota politika; nacionalinės valstybės yra svarbios, bet pertvarkytos; suverenitetas yra padalintas; kosmopolitinė demokratija
Procesas	Baigtinis	Baigtinis	Tęstinis, be pabaigos

tines socialines žmonijos sąlygas į globaliąsias, kartu keičiantys ir žmogiškojo bendravimo formas.

Tačiau ir globalistai, ir skeptikai globalizaciją įsivaizduoja kaip baigtinį procesą, kai ekonomine prasme pasiekama integruota pasaulinė rinka su vienodomis kainomis ir palūkanų normomis. Priešingai, transformacionalistai akcentuoja, kad ir globalizacija, ir jos konceptualizacija yra nuolatinis procesas, ir tai verčia juos kreipti nuolatinį dėmesį į kintantį laiko ir erdvės suvokimą (Steger 2008). Todėl jie sureiškina istorinę analizę ir socialinės aplinkos kaitą.

Individualistinės ir holistinės, globalistų, skeptikų ir transformacionalistų ekonominės pasaulėžiūros palyginimas pagal požiūrio į globalizaciją plotį ir tarpusavy veikiančių jėgų įtakos pripažinimą pavaizduotas 1 pav.

Požiūrio į reiškinį plotis (x ašis) rodo, kaip atstovas mato tikrovę: ar tik kaip atskirų, laisvai veikiančių individų sumą, nepripažįstant grupinių darinių, viešųjų gėrybių, viešojo intereso ir hierarchijos, ar plačiai – šalia individų pripažįstant ir grupinius subjektus, hierarchiją. y ašis rodo, ar atitinkamo požiūrio atstovas pripažįsta individų tarpusavy ir kitų šalių įtaką, sinergijos efektą, atitinkamai valdymo ir viršvalstybinių darinių poreikį. Akivaizdu, kad požiūrio į tikrovę plotis tiesiogiai susijęs su įtakos ir valdymo pripažinimu. Įstrižainės galuose pavaizduoti kraštutinės nuomonės individualistinio ir socialistinio fundamentalizmo atstovai, t. y. anarchistai ir marksistai. Individualistai ir individualistinė paradigma pagrįstas neoliberalus požiūris visus reiškinius, įskaitant ir globalizaciją, mato kur kas siauriau ir daugiau pasikliauja susiregulavimo procesais, lyginant su keinsistais, kurie remiasi holistine paradigma ir bando suvaldyti augančios globalizacijos grėsmes.

1 pav. Individualistinės ir holistinės ekonominės pasaulėžiūros palyginimas (sudaryta autorės remiantis Gyls 2007; Kropas 2007)

Fig. 1. The comparison of individualistic and holistic economic approach (prepared by author with reference to Gyls 2007; Kropas 2007)

Kadangi skirtingo požiūrio atstovai skirtingai suvokia globalizaciją, jie priima skirtingus sprendimus ir todėl skirtingai veikia globalizacijos procesus. Didžiosiose šalyse vyraujant neoliberaliam požiūriui, globalizacijos raida turi daug individualistinių bruožų, o tai holistų požiūriu

didina grėsmes ir nestabilumą. Ir tai akivaizdžiai pasireiškė 2008 m. krizės metu.

Apibendrinus iki šiol literatūroje suformuluotus globalizacijos termino apibrėžimus, galima išskirti keturias jų grupes:

Globalizacija kaip internacionalizacija. Globalizacija suvokiama kaip augančios sandorių apimtys tarp šalių ir šalių tarpusavy priklausomybė. Globalizacija susiaurinama ir sutapatinama su ekonomikos globalizacija, kai nacionalinės ekonomikos yra įtraukiamos ir pertvarkomos (angl. *Rearticulated*) į globalią ekonominę sistemą (Hirst, Thompson 1999). Daugelis kiekybinių globalizacijos vertinimų susiję su internacionalizacijos koncepcija.

Globalizacija kaip liberalizacija. Globalizacija reiškia visų oficialiai uždėtų apribojimų išteklių judėjimui tarp šalių panaikinimą ir atvirą be sienų pasaulinę ekonomiką. Globalizacija priartėja prie neoliberalios makroekonominės politikos. Globalizacijos mastų augimas sutapo su neoliberalios politikos įsigalėjimu paskutiniame praėjusio amžiaus ketvirtyje.

Abu apibrėžimai paremti individualistine paradigma ir veda prie žalingos išvados, kad tik neoliberali politika yra tinkama aplinka globalesniam pasauliui.

Globalizacija kaip universalizacija reiškia procesą, kai objektai ir patirtys visuotinai plinta ir ši sklaida apima visą Žemės rutulį (internetinis ryšys, televizija). Kartais globalizacija kaip universalizacija suprantama ir kaip homogenizacija su kultūros, ekonomikos ir net politikos konvergencija. Dar siauresnis globalizacijos kaip universalizacijos suvokimas yra globalizacijos sutapatinimas su vesternizacija, kai modernumas (kapitalizmas, industrializmas, urbanizmas ir t. t.) pasklinda per pasaulį sunaikindamas prieš tai egzistavusias kultūras ir apsisprendimo teisę. Jos interpretacijos yra amerikonizacija, kolonializacija ir t. t.

Globalizacija kaip deterritorizacija (angl. *Deterritorialization or Spread of Supraterritoriality*) reiškia geografinės pertvarkymą (*Reconfiguration*) taip, kad socialinėje, ekonominėje ir politinėje veikloje geografinė teritorijos reikšmė išnyksta. Globalizacija tampa aterritorinė³ ir supraterritorinė⁴ santykių tarp žmonių plėtra (Held *et al.* 2002).

Scholte (2002), kuris daug prisidėjo prie globalizacijos sąvokos sisteminimo, teigia, kad naujo termino apibrėžimas turi atskleisti naują turinį, bet ne atkartoti, kas jau žinoma. O bet koks apibrėžimas yra reliatyvus, nes atspindi istorinį momentą, kultūrinę ir geografinę aplinką, autoriaus paradigmą požiūrį, jo patirtį ir lūkesčius. Todėl iš išvardytų keturių grupių apibrėžimų tik globalizacija kaip deterritorizacija pateikia aiškų ir specifinį globalizacijos apibrėžimą ir globalizacijos sąvokai suteikia naują prasmę. Panašiu aspektu globalizacijos sąvoką formuluoja ir Held *et al.* (2002: 40), teigiantys, kad „globalizaciją galima laikyti procesu (ar keletu procesų), apimančių socialinių santykių ir sandorių erdvinės sandaros

³ Aterritorinis – kai ryšiai atsiskiria nuo geografinių teritorijų ribų. Aterritoriškumo pavyzdys galėtų būti JAV skambučių centras Indijoje.

⁴ Supraterritorinis – aukščiau, virš teritorijų (Kvietkauskas 1985).

transformaciją, sukuriančią tarpžemyninius ar tarpregioninius veiklos, sąveikos ir galios naudojimo srautus bei tinklus“, ir Al-Rodhan (2006: 5), teigęs, kad „globalizacija yra procesas, kuris apima tarpnacionalines ir tarpkultūrines žmonių ir kitų subjektų veiksmų priežastis, eigą ir pasekmes“.

Apibendrinus įvairių autorių globalizacijos konceptualizaciją, autorės nuomone, globalizacija yra visų šiuolaikinio socialinio gyvenimo santykių ir ryšių plėtra, suintensyvėjimas, gilėjimas ir greitėjimas pasauliniu mastu, globalizacija yra siejama su erdvės ir laiko susitraukimu, santykinai išnykimu, kai dėl išvystytų technologijų ir ryšių tinklų geografinis nuotolis nedaro įtakos nei informacijos perteikimui, nei komunikacijai, nei įvykiams. Kartu išauga įvairių pasaulio regionų bendruomenių tarpusavio priklausomybė ir persilieimo efektas (kai įvykis viename pasaulio regione nulemia įvykius kituose pasaulio regionuose). Pasaulis tampa M. McLuhano „globaliu kaimu“, kuriame iš dalies išnyksta sienos ir nacionalinės erdvės, visi tampa vieno „pasaulinio kaimo kaimynais“. Todėl tokiam globaliam dariniui valdyti turi būti sukurtos ir viršvalstybinės, globalios valdymo institucijos. Nors deterritorizacijos procesas yra akivaizdus – nuo autarkinio ūkio pasaulis perėjo prie internacionalios ekonomikos, geografinės, ekonominės, kultūrinės ir netgi politinės sienos tarp šalių žemėja, sienų pralaidumas auga, tačiau, autorės nuomone, tai vyksta iki tam tikros ribos, nes tautoms kaip ir žmonėms būdingas savisaugos instinktas, todėl jos siekia išlaikyti savo identitetą. Ir tai patvirtina išaugęs nacionalizmo protrūkis kai kuriose išsivysčiusios ekonomikos šalyse (pvz., 2010 m. įvykiai Prancūzijoje ir Vokietijoje).

3. Globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos sąvokų ryšys

Apsibrėžus globalizacijos sąvoką, tikslinga palyginti ją su internacionalizacijos, regionalizacijos ir integracijos sąvokomis, kurios mokslinėje literatūroje dažnai vartojamos kaip *globalizacijos* sinonimai, nes jos taip pat reiškia intensyvėjimą ir vienodėjimą. Ypač tai akivaizdu analizuojant ekonominę globalizacijos aspektą.

Internacionalizacija yra visų šiuolaikinio socialinio, ekonominio, politinio ir kultūrinio gyvenimo santykių, veiklos ir ryšių stiprėjimas, susipynimas ir jungimasis į vieną sistemą *regioniniu* arba *globaliu* mastu, t. y. internacionalizacijos procesai reiškia santykių išplėtimą už nacionalinės valstybės ribų, internacionalizacija turi vykti tarp kelių valstybių. Tai yra *kiekybinis* procesas, sietinas su ekstensyviu ryšių, veiklos, srautų geografiniu išplėtimu. Tačiau globalizacijos ir internacionalizacijos procesai skiriasi *kokybiškai*. Globalizacijos procesai apima ne tik veiklos išplėtimą už nacionalinės valstybės sienų, bet taip pat (o tai ir yra svarbiausia) *funkcionaliai* integruoja tarptautinėje erdvėje išskaidytas veiklas. Anot Juščiaus (2006), „globalizacija yra logiškas internacionalizacijos tęsinys ir jos tolesnis kokybinis žingsnis. Ekonominio gyvenimo

internacionalizacija, perauganti į globalizaciją, reiškia tai, kad pokyčiai vienoje pasaulio dalyje be žymesnio laiko atotrūkio prasiskverbia į kitas pasaulio vietas“.

Integracija yra jungimasis į vieną sistemą *mikroekonominiu* (įmonių ar ūkio šakų lygiu) arba *makroekonominiu* lygmeniu ir gali vykti tiek *vienoje šalyje*, tiek *tarp šalių* (regioninė integracija). Daugelis autorių (Kim, Eui-Hang 2002; Held *et al.* 2002; Beckfield 2006) sutapatina regioninės integracijos (regionalizacijos) ir internacionalizacijos sąvokas, tačiau jie akcentuoja pagrindinius globalizacijos ir regioninės integracijos skirtumus:

- regioninė integracija visada apibrėžta geografiškai, globalizacija yra arba atertitorinė arba suprateritorinė;
- politiniu aspektu regioninis valdymas visada yra labiau institucionalizuotas nei pasaulinis (pvz., Europos Sąjungos institucinė sandara ir valdžia, lyginant su tokios pasaulinės organizacijos, kaip Pasaulio prekybos organizacija, valdymo galia);
- regioninės integracijos procesai yra kur kas labiau išvystyti nei globalizacijos (Beckfield 2006).

Isard (2005: 4) teigia, kad ekonominė globalizacija yra tarptautinė ekonominė integracija, ir tai atspindi augantys prekių ir paslaugų, finansinių išteklių, darbo jėgos ir technologijų srautai, kertantys nacionalines šalių sienas. Tačiau kiti autoriai (Baldwin, Martin 1999; Held *et al.* 2002; Seilius, Šimanskienė 2006; Mishkin 2007) integraciją laiko tik kaip vieną iš daugelio globalizacijos aspektų, nors straiptuose nemaža dalis autorių dažnai vartoja globalizacijos ir integracijos terminus kaip sinonimus.

Todėl galima teigti, kad, nors globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos terminai reiškia skirtingus procesus, aiškios ribos tarp jų nėra, o evoliucionuojant pereinama iš vieno lygio į kitą, tačiau **globalizacija** yra plačiausias terminas, kai santykiai apima visą Žemės rutulį (angl. *Globe*) (2 pav.).

Kadangi holistiniu požiūriu objektyviai išmatuoti tiek globalizacijos, tiek jos įtakos atskiroms socialinio gyvenimo sritims praktiškai neįmanoma, koncepcijos operacionalizuojamos, redukuojant jas iki išmatuojamų rodiklių (individualistinis aspektas).

Apsibrėžus paradigmą požiūrį ir konceptualizavus pagrindines sąvokas, kitame skyriuje vertinamas įvairių mokyklų atstovų požiūris į globalizacijos raidą ir ją lėmusius veiksniai.

2 pav. Globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos sąvokų palyginimas

Fig. 2. The comparison of globalization, internationalization and integration conceptions

4. Globalizacijos dinamika ir veiksniai

Įvairių autorių požiūris iš esmės skiriasi ir į globalizacijos raidą. Skirtingi globalizacijos aspektai skirtingai pasireiškėdavo atskirais globalizacijos etapais. Pavyzdžiui, politikos globalizacija prasideda nuo senovės imperijų, o aplinkos problemos prasidėjo tik įpusėjus XX amžiui. Todėl priklausomai nuo ideologinės autorių paradigmos jie globalizacijos procesą skirsto nuo vieno iki penkių etapų: priešistorinį, priešmodernėjimo, ankstyvąjį modernėjimo, modernėjimo ir šiuolaikinės globalizacijos periodus (3 pav.).

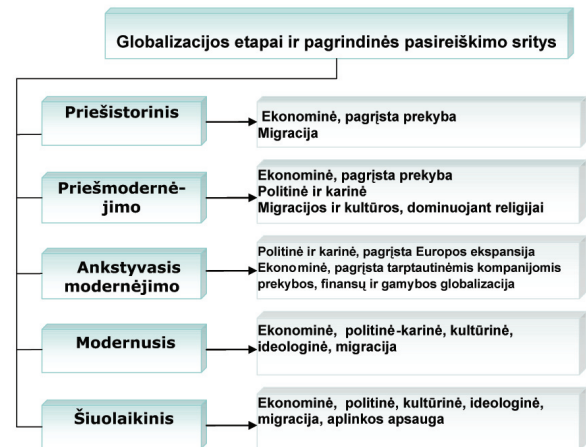
Priešistorinis periodas. Frankas (1998) teigia, kad globalizacijos užuomazgos atsirado susiformavus prekybos ryšiams tarp Pietų ir Indo slėnių civilizacijų apie dešimt tūkstančių metų pr. m. e. Steger (2008), nors pritaria Franko nuomonei, pažymi, kad priešistorinio periodo globalizacija yra labai ribota, nes trūko tiek technologinių galimybių įveikti atstumus, tiek buvo nepakankamai stabilūs ryšiai. Tačiau epochos pabaigoje, atsiradus centralizuotai administruojamoms žemės ūkio, religijos, biurokratijos ir karybos formoms, jis išvėlgia mainų intensyvėjimo pagrindus.

Priešmodernėjimo periodas (3500 m. – 1500 m. pr. m. e.). Ankstyvieji globalizacijos procesai pasireiškė šilko kelio, jungusio Kiniją ir Romos imperiją, atsiradimu. Islamo aukso amžius metu nusistovėjo tvarūs ekonominiai ir prekybiniai ryšiai su senuoju pasauliu, apsikeitimas žiniomis ir technologijomis. Marco Polo kelionė per Aziją ir Europą buvo dar vienas augančių ryšių ir ankstyvosios globalizacijos pavyzdys. Pažymėtina, kad Vakarų šalys šiuo laikotarpiu vaidino labai menką vaidmenį (Hopkins 2001; Sen 2002).

Šiais dviem archainės globalizacijos periodais vyraavo ekonominis globalizacijos veiksnys, todėl daugelio jie sujungiami į vieną – ikimodernųjį periodą.

Ankstyvasis modernėjimo periodas (1500–1750 m.) Globalizacijos procesai susiję su imperijų išsigalėjimu, jų jūrinės galios stiprėjimu, Amerikos kolonizacija, prekybos ir kultūrinių ryšių plėtra, taip pat ir su pirmųjų tarptautinių kompanijų steigimu („British East India Comapny“, „Dutch East India Comapny“, etc.). To laikotarpio technologinės inovacijos ir politinė reformacijos įtaka paspartino demografinių, kultūrinių ir ekonominių ryšių plėtrą tarp Europos, Afrikos ir abiejų Amerikų. Didėjo šalių tarpusavio priklausomybė, augo priklausomybės veiksnių skaičius (Steger 2008). Kokybinis globalizacijos skirtumas, lyginant su archaine globalizacija, yra jos daugiadimensiškumas

Moderniosios globalizacijos periodas (1750–1970 m.), arba „Pirmoji globalizacijos era“ pagal Steger (2008), pirma globalizacijos banga (1870–1914) pagal Baldwin ir Martin (1999) bei Artis ir Okubo (2008). Nors skirtingi autoriai nurodo skirtingas periodo pradžios datas, pagrindinis veiksnys yra industrinė revoliucija, prasidėjusi Didžiojoje Britanijoje ir iš esmės nulėmusi radikalius ekonominius, politinius, institucinius ir organizacinius pasikeitimus.

3 pav. Globalizacijos etapai ir pagrindinės pasireiškimo sritys (sudaryta autorės remiantis Baldwin, Martin 1999; Artis, Okubo 2008; Modelski 2004; Steger 2008)

Fig. 3. The stages of globalization and the main areas of its appearance (prepared by author with reference to Baldwin, Martin 1999; Artis, Okubo 2008; Modelski 2004; Steger 2008)

Periodui būdingas mokslo ir technologijos šuolis, lėmęs pasaulinių tinklų ir srautų išplitimą ir išvirtinimą, Vakarų ekonominės galios išaugimą ir jos kultūrinę įtaką likusiam pasauliui (globalizacija kaip universalizacija ir vesternizacija). Periodui taip pat būdingas Europos ir Amerikos karinių bei politinių ambicijų išaugimas, nulėmęs tų šalių kolonijų tinklo susiformavimą, transatlantinę migraciją iš Europos į Naująjį pasaulį ir atitinkamai glaudžių ir intensyvių ryšių tarp dominijos ir kolonijų nusistovėjimą (prekybos santykio su BVP lygis pasiekė neregėtą lygį, ir tai yra vienas iš skeptikų argumentų, kad globalizacija nėra augantis procesas).

Šiuolaikinės globalizacijos periodas (nuo 1970 m.) yra politikų suplanuotas reiškinys, siekiant pašalinti sienas, trukdančias prekybai, kad pagreitetų ne tik klestėjimas ir gerovė, bet ir padidėtų tarpusavio priklausomybė, siekiant sumažinti karo grėsmes (Steger 2008). Held *et al.* (2002) teigia, kad šiuolaikinė globalizacija prasidėjo po Antrojo pasaulinio karo ir kad būtent karas lėmė naujosios pasaulio politinės tvarkos, kurios ašis yra Jungtinių Tautų Organizacija ir jos pagrindinės institucijos, susiformavimą, prekybos barjerų ir kapitalo apribojimų eliminavimą. Šiuo laikotarpiu vyko sparti politinė ir ekonominė globalizacija, kurią lėmė prekybos liberalizavimas, veikiamas GATT ir Pasaulio prekybos organizacijos (Dreher *et al.* 2008).

Pagrindinės diskusijos ir nuomonių išsiskyrimas vyksta dėl pastarųjų dviejų etapų. Esminiai skirtumai tarp jų yra:

- skirtingos periodų pradžios sąlygos: moderniojo laikotarpio pradžioje visuomenė buvo pakankamai homogeniška – agrarinė ir skurdi, o šiuolaikinio laikotarpio pradžioje pasaulis buvo radikaliai susiskirstęs į turtingas industrines ir neturtingas žaliavų tiekimo šalis;

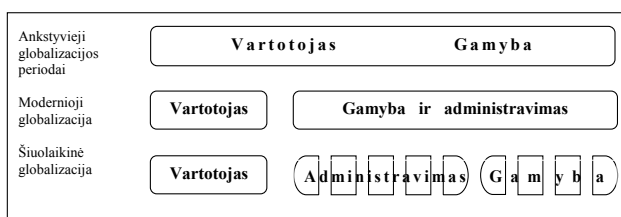
- šiuolaikiniu periodu praktiškai išnyko komunikacijos sąnaudos;
- šiuolaikinis periodas išsiskiria atskirų gamybos ir paslaugų grandžių stratifikacija ir ofšoringu. Barjerų eliminavimas moderniuoju periodu paveikė prekybą prekėmis (gamyba buvo geografiškai atsietą nuo vartojimo), bet neturėjo įtakos apsiikeitimui žiniomis (Baldwin, Martin 1999). Šiuolaikinės globalizacijos etape išskaidomas tiek pats gamybos procesas (atskiros jo dalys gali vykti skirtingose geografiškai atitolusiose šalyse), tiek administravimas (gamybos vieta atskiriama nuo administracijos vietos, o pats administravimas gali būti alokuotas keliuose skirtingose šalyse) (4 pav.), t. y. šiuolaikinės globalios pasiūlos kūrimo grandinės dalys – pridėtinės vertės, yra sukuriamos skirtingose šalyse ir tokiu būdu turime tarptautinę prekybą užduotimis (angl. *Trade in Tasks*) (Blinder 2006; Grossman, Rossi-Hansberg 2008). Tarptautinė konkurencija vyksta ne tarp verslo vienetų, bet tarp tą pačią užduotį atliekančių darbuotojų.

Todėl skeptikai, globalistai ir transformacionalistai, remdamiesi paradigmine savo mokyklos aksiomatika, nustato tiek skirtingą globalizacijos pradžią, tiek veiksnius.

Skeptikai, analizuodami ekonominio, kultūrinio, politinio ir technologinio vystymosi aspektus, teigia, kad globalizacijos istorija yra tokia pat sena kaip žmonijos istorija, siekianti trečią tūkstantmetį prieš mūsų erą (Frank 1998), o industrinė revoliucija, K. Kolumbo ir V. de Gama atradimai buvo esminės globalizacijos priežastys. Dabartinė globalizacija skiriasi tik savo apimtimi ir gilumu, tačiau ne vidinėmis charakteristikomis.

Globalistai neneigia prieš tai pasireiškusių globalizacijos protrūkių, kuriuos jie laiko priešglobalizacijos ar internacionalizacijos periodais, bet akcentuoja, kad iš esmės skirtinga šiuolaikinė globalizacija, susijusi su politiniu – valstybės galios nykimo aspektu, prasidėjo po Pirmojo pasaulinio karo (Friedman 2005).

Transformacionalistų teiginiai išreiškia kompromisinį požiūrį į globalizacijos istoriją.

4 pav. Atskirų globalizacijos etapų įtaka vartotojų ir gamybos stratifikacijai (sudaryta autorės remiantis Baldwin 2006; Blinder 2006; Grossman, Rossi-Hansberg 2008)

Fig. 4. The impact of globalization on consumption and production stratification during the different globalization stages (prepared by author with reference to Baldwin 2006; Blinder 2006; Grossman, Rossi-Hansberg 2008)

Daugelio autorių atlikti empiriniai tyrimai parodė, kad daug ekonominių rodiklių (prekyba / BVP, kapitalo srautai / BVP, sąnaudos, koreliacija tarp investicijų ir taupymo) IX a. pabaigoje ir XX a. pabaigoje buvo panašūs (Obstfeld, Taylor 2002; Baldwin, Martin 1999), tačiau iš esmės skyrėsi kokybiniai rodikliai ir struktūriniai pokyčiai.

Kita esminė požiūrių išsiskyrimo sritis – globalizacijos priežastingumas. Šiuo aspektu mokslininkus pirmiausia galima sugrupuoti į dvi stovyklas: tuos, kurie teigia esant vieną arba pagrindinę priežastį (angl. *Mono-causality*), ir tuos, kurie globalizaciją aiškina kaip veiksmų derinio produktą (angl. *Multi-causality*).

Monokauzalinio požiūrio atstovai kaip svarbiausią globalizacijos priežastį įvardija kapitalizmą ir technologijų pokyčius. Jiems galima būtų priskirti ir globalistus, ir transformalistus, akcentuojančius ekonomikos globalizaciją, kuri savo ruožtu nulemia politinius ir kultūrinius pokyčius (Martell 2007). Jiems globalizacija pirmiausia yra ekonominis reiškinys – šiandien jau egzistuoja integruota ekonomika, o globalaus kapitalo poreikiai primesta neoliberalią ekonomiką visoms vyriausybėms. Politika yra labiau „protingos ekonominės vadybos praktika...“, o ekonomikos globalizacija sukuria naują nugalėtojų ir pralaimėjusių globalioje ekonomikoje išsidėstymą“ (Held *et al.* 2002: 28). Esminės globalizacijos priežastys yra ekonominės. Moderniosios globalizacijos etapas skiriasi nuo prieš buvusių etapų, kadangi jos eksplisicinis pagrindas yra kapitalizmas, o ne tarptautinė prekyba kaip praėjusiais periodais.

Multikauzalinio požiūrio atstovai globalizacijos priežastimi įvardija veiksmų derinį, kuris apima technologijų pokyčius, ekonomines rinkos jėgas, ideologinius, kultūrinius ir politinius sprendimus (Albrow 1996; Axford 1995; Giddens 1990; Rosenau 1997; Tvaronavičienė, Rafael 2004).

Technologiniai globalizacijos veiksniai. Technologinės inovacijos, ypač transporto ir komunikacijų srityje, yra viena iš esminių globalizaciją nulėmusių priežasčių (3 lentelė). Nors technologinė pažanga yra būtinas globalizacijos veiksnys, tačiau jis nėra pakankamas.

Politiniai globalizacijos veiksniai. Kapitalizmo santvarkos susiformavimas ir technologinė pažanga padėjo tvirtus globalizacijos pagrindus, tačiau politiniai veiksniai yra ne mažiau svarbūs. Globalizacija neatskiriama nuo politinių procesų, „nes valdžia turi galią formuoti ar griežtai apriboti privataus verslo galimybes“ (Dreher *et al.* 2008: 9).

Tarpukariu šalių vyriausybės suvokė, kad tarptautinė kooperacija galėtų sumažinti kito karo galimybes. Todėl 1919 m. po Paryžiaus taikos konferencijos buvo įkurta pirmoji „globali vyriausybė“ – Tautų Lyga (angl. *The League of Nations*), o po Antrojo pasaulinio karo panašiu tikslu buvo įsteigta Jungtinių Tautų Organizacija.

Šalys, siekdamas apsaugoti karo metu sugriautą ekonomiką, įgyvendino labai protekcionistinę politiką, pakel-

damas tarifinius ir netarifinius barjerus, apribodamos finansinius sandorius ir uždrausdamos finansinę spekuliaciją. Siekdamas atkurti tarptautinę ekonominę sistemą ir bendradarbiavimą 1944 m. 44 šalys pasirašė Bretton Woods sutartį, kurios esmė – tarptautinių taisyklių sistema, skirta tarptautinei monetarinei sistemai reguliuoti. Kartu buvo įsteigtos dvi globalios institucijos – Pasaulio bankas ir Tarptautinis valiutos fondas. Kiek vėliau buvo įsteigta Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija bei daugelis kitų globalių organizacijų, kurioms buvo perduota dalis suverenių valstybių valdžios. Nors tokių globalios valdžios organizacijų steigimas buvo inicijuotas politinių ir ekonominių priežasčių, tačiau šių organizacijų veikla susijusi ir su socialiniais, kultūriniais, aplinkos apsaugos klausimais, ir tai nulėmė globalios socialinės, kultūrinės ir aplinkos apsaugos globalios politikos formavimąsi. Todėl politinis globalizacijos veiksnys yra kitų veiksmų formavimosi priežastis.

Socialiniai kultūriniai veiksniai. Aptarti ekonominiai, technologiniai ir politiniai veiksniai yra pagrindiniai, tačiau ne vieninteliai esminiai globalizacijos procesus lemiantys veiksniai. 1960 m. įvyko daug socialinių kultūrinių pokyčių: hipių judėjimas, protestų prieš Vietnamo karą banga, popkultūros susiformavimas. Tai akivaizdžiai atskleidė McLuhan (1962 ir 1967), apibūdindamas tą pasikeitusią socialinę aplinką „globaliu kaimu“, kurio kultūrą, vertybes ir pasaulio suvokimą daugiausia formuoja visa apimanti žiniasklaida ir kitos informavimo priemonės.

Ekologiniai veiksniai. Išaugusi žmonijos galimybė pasiekti, perdirbti ir vartoti gamtos išteklius, ekologinės ir gamtos išteklių ribotumo problemos (šiltnamio efektas, gėlo vandens stygius, atliekos), ilgą laiką suvoktos kaip nacionalinės, supratus, kad „gamtos užterštumas įgauna pasaulinį mastą“, persikėlė į globalų lygį (Gylys 2008: 202). Kadangi

joms spręsti jau nebepakako atskirų šalių galių, jau nuo praėjusio amžiaus vidurio (Romos klubas 1996 m.) buvo pradėtos kurti globalios vyriausybės ir nevyriausybės organizacijos.

Socialiniai kultūriniai ir ekologiniai veiksniai yra daugiau globalizacijos pasekmės ir tuo skiriasi nuo ekonominių, technologinių ir politinių veiksmų, kurie yra priežastys. Pvz., McLuhan (1967) aprašyta žiniasklaidos įtaka galima tik esant atitinkamam technologijų lygiui. Ir jo prieš 20 metų iki interneto atsiradimo aprašytas internetas šiandien sudaro sąlygas komunikuoti virtualioje erdvėje. Tačiau Rennen ir Martens (2003) teigia, kad ateityje ekologiniai veiksniai ir pasekmės gali tapti tolesnės globalizacijos priežastimis.

Įvykių, darančių įtaką globalizacijos procesams, skaičius ir dažnis didėja. Todėl šiuolaikinė globalizacija skiriasi nuo ankstesnių etapų „sąveikų tarp tautų intensyvėjimu, kuris skatina tarptautinių (angl. *Transnational*) struktūrų kūrimąsi ir globalią kultūrinę, ekonominę, ekologinę, politinę, technologinę ir socialinių procesų integraciją globaliu, tarptautiniu, nacionaliniu, regioniniu ir vietiniu lygiais“ (Dreher *et al.* 2008: 15).

5. Išvados

Visų filosofinių požiūrių atstovai pripažįsta globalizaciją kaip šių dienų reiškinį, vykstantį visose gyvenimo srityse, tačiau jų nuomonės kardinaliai išsiskiria vertinant globalizaciją konceptualių lygmeniu, jos genezę, veiksmus, įtaką ir istorinę perspektyvą. Individualistinis požiūris į globalizaciją neįvertina sinergijos efekto, o rinkos jėgų sureikšminimas gali kelti grėsmes tvarumui.

Globalizacijos sąvokai nauja prasmė suteikiama tik globalizaciją apibrėžiant kaip aiteritorinių ir suprateritorinių santykių tarp žmonių plėtrą. Globalizacija yra visų šiuolaikinio socialinio gyvenimo santykių ir ryšių plėtra,

3 lentelė. Technologiniai globalizacijos veiksniai ir jų įtaka globalizacijos raidai

Table 3. The technological factors of globalization and their impact on the development of globalization

Periodas	Išradimas	Įtaka
Moderniosios globalizacijos periodas	Garo mašinos išradimas ir pritaikymas sausumos ir jūros transportui	Dėl geležinkelių ir jūrinio transporto sutrumpėjo vežimo laikas ir padaugėjo pervežamų prekių ir žmonių, pailgėjo vežimo atstumai, ir tai paspartino pramonės ir prekybos apimčių augimą
	Telegrafo išradimas	Iš esmės eliminavo laiką ir atstumus perduodant informaciją, lyginant su tradiciniais perdavimo būdais (transporto priemonėmis)
	Telefono ir automobilio išradimas	Sudarė dar didesnių galimybių valdžiai kontroliuoti savo teritorijas
Šiuolaikinės globalizacijos periodas	Raketos išradimas	Sudarė sąlygas paleisti satelitinius imtuvus, o tai padidino informacijos sklaidą ir komunikacijų sistemų patikimumą
	Kompiuterio ir mikroschemų išradimas	Sudarė sąlygas momentaliai apsikeisti dideliais duomenų paketais, tai nulėmė gamybos stratifikaciją
	Inovacijos transporto technologijose	Konteinerių transportas ir keleivių oro transportas atpigino sąnaudas ir pagreitino fizinį susisiekimą

suintensyvėjimas, gilėjimas ir greitėjimas pasauliniu mastu, ir yra siejama su erdvės ir laiko susitraukimu, santykinai išnykimu, kai dėl išvystytų technologijų ir ryšių tinklų geografinis nuotolis nedaro įtakos nei informacijos perteikimui, nei komunikacijai, nei įvykiams. Kartu išauga įvairių pasaulio regionų bendruomenių tarpusavio priklausomybė ir persiliejiimo efektas.

Nors globalizacijos, internacionalizacijos ir integracijos sąvokos reiškia skirtingus procesus, realiame gyvenime aiškios ribos tarp jų nėra, o evoliucionuojant pereinama iš vieno lygio į kitą, tačiau **globalizacija** yra plačiausias terminas, reiškiantis kokybiškai skirtingą lygmenį.

Iki XX a. vidurio vyravo ekonominiai ir prekybiniai, politiniai arba technologiniai veiksniai, o nuo XX a. vidurio atsirado socialiniai, kultūriniai ir ekologiniai veiksniai. Tačiau jie yra daugiau globalizacijos pasekmė ir tuo skiriasi nuo ekonominių, technologinių ir politinių veiksnių, kurie yra priežastis.

Atskiri veiksniai ir įvykiai veikia vienas kitą, skatina tolesnę globalizacijos procesą. Globalizacijos įtaka pasireiškia skirtingose socialinio ūkinio gyvenimo srityse ir lemia skirtingus rezultatus (angl. *Outcomes*). Todėl visapusiškas globalizacijos raidos ir veiksnių supratimas sudaro prielaidas geriau suvokti globalizaciją ir vertinti pasiektą lygį, o tai leidžia objektyviau įvertinti jos duodamą naudą ir keliamas grėsmes, suformuluoti atitinkamą politiką ir numatyti veiksmus, kaip globalizacijos procesai galėtų ir turėtų būti valdomi siekiant tvaraus augimo.

Literatūra

- Albrow, M. 1996. *The Global Age*. Cambridge: Polity Press.
- Al-Rodhan, N. R. F. 2006. *Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition* [interaktyvus]. Geneva Centre on Security Policy [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gcsp.ch/e/publications/Globalisation/Publications/Pillars/definitions-of-globalization.pdf>>.
- Arbnor, I.; Bjerke, B. 1997. *Methodology for Creating Business Knowledge*. 2nd ed. London: Sage Publications.
- Artis, M.; Okubo, T. 2008. *Globalization and Business Cycle Transmission*. CEPR Discussion Papers 7041.
- Axford, B. 1995. *The Global System*. Cambridge: Policy Press.
- Baldwin, R. E.; Martin, P. 1999. *Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences* [interaktyvus], NBER Working Paper Series, Working Paper 6904 [žiūrėta 2009 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nber.org/papers/w6904>>.
- Baldwin, R. 2006. *Globalization: the Great Unbundlings* [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.google.com/search?q=Baldwin++Globalization%3A+the+Great+Unbundlings>>.
- Beckfield, J. 2006. *European integration and income inequality*. LIS Working Paper Series, No. 447.
- Blinder, A. S. 2006. Offshoring: The Next Industrial Revolution?, *Foreign Affairs* 85(2): 113–128.
- Crouch, C. 2004. *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Čiegis, R. 2006. *Ekonominių teorijų istorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Dreher, A.; Gaston, N.; Martens, P. 2008. *Measuring Globalization: Gauging its Consequences*. New York: Springer.
- Frank, A. G. 1998. *Reorient: Global Economy in the Asian Age*. U.K: Berkeley Press.
- Friedman, T. L. 2005. *Lexus ir alyvmedis: [suprasti globalėjimą]*. Vilnius: Vaga.
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1996. *On Globalization. Essential Matter: Globalization Excerpts from a Keynote Address at the UNRISD Conference on Globalization and Citizenship* [interaktyvus], [žiūrėta 2009 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unrisd.org/unrisd/website/newsview.nsf/%28httpNews%29/3F2A5BF8EF7300D480256B750053C7EC?OpenDocument>>.
- Gilpin, R. 1998. *Tarptautinių santykių politinė ekonomija*. Vilnius: Algarvė.
- Gyls, P. 2003. Globalizacija: ekonominio fundamentalizmo pavojai, iš J. Morkūnienė (sud.). *Globalizacija: taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija*: monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 43–55.
- Gyls, P. 2007. *Ekonomika, antieconomika ir Lietuvos konkurencingumas* [interaktyvus], iš *Lietuvos ekonomika Europoje ir globalioje erdvėje*: straipsnių rinkinys. Sudarytojai Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, Ekonominis tyrimų centras: 31–60 [žiūrėta 2008 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/lt/svv/doc/Lietuvos%20padetis%20Europoje.zip>>.
- Gyls, P. 2008. *Ekonomika, antieconomika ir globalizacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Gray, J. 1996. *After Social Democracy: Politics, Capitalism, and the Common Life*. London: Demos.
- Grossman, G.; Rossi-Hansberg, E. 2008. *Trading Tasks: A Simple Theory of Offshoring* [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. vasario 4 d.]. Prieiga per internetą: <www.princeton.edu/~grossman/offshoring.pdf>.
- Held, D.; McGrew, A.; Goldblatt, D., et al. 2002. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai.
- Hirst, P.; Thompson, G. 1999. *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Hopkins, A. G. (Ed.). 2001. *Globalisation in World History*. New York: Norton.
- Isard, P. 2005. *Globalization and the International Financial System. What's Wrong and What Can Be Done*. Cambridge: University Press.
- Jušcius, V. 2006. *Ekonomikos internacionalizacijos ir globalizacijos poveikis gamybos-paskirstymo-vartojimo santykių raidai: habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga*. Kaunas: Technologija.

- Kim, S.; Eui-Hang, S. 2002. A Longitudinal analysis of globalization and regionalization in international trade: a social network approach, *Social Forces* 81: 445–468. doi:10.1353/sof.2003.0014
- Kropas, S. 2007. Globalizacija ir instituciniai viešosios politikos klausimai Lietuvoje, iš *Lietuvos ekonomika Europoje ir globalioje erdvėje*: straipsnių rinkinys. Sudarytojai Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, Ekonominių tyrimų centras, 11–30.
- Kvietkauskas, V. (Red.). 1985. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų leidykla.
- Levitt, T. 1983. The globalization of markets, *Harvard Business Review* 61(3): 92–102.
- Martell, L. 2007. The third wave in globalization theory, *International Studies Review* 9: 173–196.
- McLuhan, M. 1962. *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. University of Toronto Press.
- McLuhan, M. 1967. *The Medium is the Massage: An Inventory of Effects*. UK: Penguin Books.
- Mishkin, F. S. 2007. Is financial globalization beneficial? [interaktyvus], *Journal of Money, Credit and Banking* 39(2–3): 259–294 [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0022-2879.2007.00026.x/abstract>>.
- Modelski, G. 2004. *The Four Dimensions of Globalization. A Multidimensional View of Globalization* [interaktyvus], [žiūrėta 2009 m. liepos 28 d.]. Prieiga per internetą: <<https://faculty.washington.edu/modelski/Global4.html.html>>.
- Obstfeld, M.; Taylor, A. M. 2002. *Globalization and Capital Markets*. NBER, Working Paper 8846.
- Reich, R. 1991. *The Work of Nations: Preparing Ourselves for Twenty – first Century Capitalism*. New York: Simon and Schuster.
- Rennen, W.; Martens, P. 2003. The globalisation timeline, *Integrated Assessment* 4(3): 137–144.
- Robertson, R. 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Sage publications.
- Rosenau, J. N. 1997. *Along the Domestic-Foreign Frontier*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511549472
- Scholte, J. A. 2002. *Civil Society Voices and the International Monetary fund*. Ottawa: North-South Institute.
- Scholte, J. A. 2005. *Globalization, a Critical Introduction*. Palgrave, Macmillan.
- Seilius, A.; Šimanskienė, L. 2006. Verslo organizacijų valdymas globalizacijos sąlygomis: teorinis požiūris, *Verslas: teorija ir praktika* [Business: Theory and Practice] 7(4): 213–221.
- Sen, A. 2002. *Rationality and Freedom*. Harvard: Harvard Belknap Press.
- Steger, M. B. 2008. *Globalizacija*. Vilnius: Eurigmas.
- Tvaronavičienė, M.; Rafael, Ž. 2004. The markets of securities in lithuania: the assessment of activity and the analysis of basic, *Verslas: teorija ir praktika* [Business: Theory and Practice] 5(1): 2–21.
- Wolf, M. 2007. Unfettered finance is fast reshaping the global economy, *Financial Times*, June 18.

Laima URBŠIENĖ is a PhD student at the Faculty of Economics at Vilnius University. Lecturer at International Business School at Vilnius University. Master of Business Administration, Exeter University (UK). Research interests: Financial Markets, Corporate Finance, Business Valuation, Globalization of Financial Markets.